

prof. Algirdas Stanaitis

Niektóre uwagi dotyczące polskich szkolnych podręczników geografii i atlasów oraz zawartych w nich danych o Litwie i Litwinach

Razem przejrano 8 podręczników dla szkół podstawowych, gimnazjalnych, licealnych oraz technikum. Podręczniki przygotowane przez różnych autorów i wydane w różnych wydawnictwach. Najwięcej – 6 podręczników przeznaczonych dla gimnazjum, 2 – dla liceów i techników, 1 – dla szkoły podstawowej.

Dwa podręczniki (jeden dla szkoły podstawowej, drugi – dla gimnazjum) w języku litewskim, przeznaczone dla litewskich szkół w Puńsku i w Sejnach.

Również przejrano 6 atlasów: trzy - dla gimnazjum, jeden dla kl. IV-VI szkoły podstawowej. Oraz dwa dodatkowe wydawnictwa, poświęcone historii flagi oraz dot. ludzkiej działalności na poszczególnych kontynentach

1. Podręczniki

1.1. Dla liceum i technikum

1.1.1. R.Kulikowski i inni „Geografia 2”, r. 2004

W podręczniku jest omawiana problematyka ludności, gospodarki rolnej i leśnej, rozwoju przemysłu i transportu , procesów integracji, ochrony środowiska.

Na temat Litwy nie ma nic, za wyjątkiem kilku tabel (14-1 na str.104 oraz 18-124) z zaznaczeniem miejsca Litwy wg niektórych wskaźników gospodarczych w zestawieniu różnych krajów oraz w Unii Europejskiej. Tabele zostały sporządzone w oparciu o oficjalne dane statystyczne.

1.1.2. J.Wójcik i in. „Geografia 3”, r.2005

Podręcznik przedstawia kompleksową charakterystykę geograficzną Polski. Szeroko opisuje warunki przyrodnicze, warunki gospodarcze ludności, miejsce Polski w Unii Europejskiej. Objętość 270 str.

W omówieniu geograficznego położenia Polski umieszczona tabela długości granic zawiera dane o granicy z Litwą. W tabeli jest również podana długość granic Polski przedwojennej. W opisie dot. ludności (str. 148) jest wzmianka o Litwinach, którzy po II Wojnie Światowej wyjechali z Polski do Związku Radzieckiego. Na str. 159 jest mowa o mniejszości litewskiej, zamieszkałej w powiecie Sejneńskim k. Suwałk, co pokazuje załączona mapka. W tabeli na str. 160 podano, iż w Polsce mieszka 5639 obywateli narodowości litewskiej (wg spisu ludności z 2002 r.).

W innych częściach podręcznika Litwa jest wymieniona przy okazji omówienia etapów integracji Europejskiej (str. 251) oraz Euroregionów (str. 264).

Oba podręczniki geografii, przeznaczone dla liceum oraz technikum, są bardzo informatywne, dobrze ilustrowane, ciekawe i przyjemne.

1.2. Podręczniki dla gimnazjum

1.2.1. R.Domachowski i in. „Geografia” dla gimnazjum, cz. I, r. 1999

Podręcznik zawiera komponenty wiedzy z zakresu geografii fizycznej: litosfera, hydrosfera, atmosfera, biosfera. Dalsza część podręcznika jest poświęcona ludności i gospodarce krajów rozwiniętych (Stanów Zjednoczonych, Kanady, Australii, Japonii). Jest mowa o znaczeniu tych krajów dla światowej gospodarki. Podręcznik zawiera liczne ilustracje – mapy, rozmaite diagramy, fotografie.

1.2.2. R.Domachowski i in. „Geografia” dla gimnazjum, cz. II, r. 2000

Pierwsza i większa część podręcznika przeznaczona społeczno ekonomicznej charakterystyce krajów rozwijających się (Chiny, Indie, Brazylia, Nigeria) oraz krajów na etapie polityczno gospodarczej transformacji (Rosja, Czechy, Litwa i in.)

Charakterystyce społeczno ekonomicznej Litwy przeznaczono 5 stron podręcznika. Tyle samo jak w przypadku Czech, i więcej niż o Słowacji lub Białorusi. Połowę zawartości zajmują ilustracje. Najczęściej są to fotografie Wilna, Kowna i Druskiennik. W tekście w skrócie przedstawiono główne momenty historyczne, dane o ludności, skład narodowościowy mieszkańców, najważniejsze gałęzie gospodarki. Jest kilka porównań Litwy z Polską.

Opis ludności i gospodarki prawidłowy, lecz przedstawione dane ilustrują stan z okresu przygotowania podręcznika. Od roku wydania podręcznika do dnia dzisiejszego dane dotyczące liczby, składu narodowościowego ludności oraz stanu i struktury gospodarki uległy zauważalnej zmianie.

Jedna trzecia podręcznika jest poświęcona procesom globalizacji i regionalizacji. W skrócie są omówione takie ogólnoświatowe problemy jak migracja ludności, ochrona środowiska naturalnego, regionalne konflikty. Jest mowa o składzie rasowym, etnicznym i religijnym mieszkańców świata.

1.2.3. R. Domachowski i in. „Geografia”, cz. III, r. 2001

Podręcznik geografii dla III klasy gimnazjum, poświęcony wiedzy o Polsce. Zawiera b. dokładny opis geograficzny kraju, objętościowo dwa razy większy niż w podręcznikach dla młodszych klas gimnazjalnych.

W odróżnieniu od innych podręczników gimnazjalnych, ten podręcznik b. dokładnie opisuje polskie warunki przyrodnicze, często przywołując kontekst europejski. B. ciekawie została przedstawiona ewolucja geologiczna, rzeźba powierzchni, klimat, rzeki, jeziora i inne komponenty środowiska naturalnego.

Podręcznik podaje szczegółową analizę ludności, dużo uwagi poświęca omówieniu rolnictwa, gospodarki żywnościowej i innych gałęzi przemysłu, transportu, handlu, turystyki. Przedstawia szczegółowy przegląd regionów. Na końcu podręcznika jest mowa o ochronie przyrody, euroregionach oraz innych organizacjach regionalnych.

Podręcznik zawiera liczne różnorodne, informatywne i jakościowe ilustracje. Są to nie tylko fotografie rozmaitych obiektów przyrody, miast, zabytków kultury, ale również rozmaite diagramy, mapy, przekroje, profile, rysunki.

Wzmianek o Litwie w podręczniku jest mało. W przeglądzie historycznym jest wspomniane Wielkie Księstwo Litewskie; gdy jest mowa o sąsiadach Polski – ilustracja przedstawia granicę Litwy i litewską flagę. W omówieniu ludności i naturalnej migracji są wzmianki o mniejszości litewskiej, migracji Litwinów z Polski oraz mieszkających na Litwie Polakach.

1.2.4.1. T. Krynicka-Tarnacka i in. „Moje miejsce w Europie” r. 2001

Podręcznik (2 cz.) dla gimnazjum. Przedstawia krótki przegląd krajów Europy. Jednocześnie omawia niektóre polityczne i gospodarcze problemy Europy, konflikty krajów rozwijających się, integracyjne możliwości Polski i inne sprawy.

Litwa została opisana w rozdziale „Sąsiedzi Polski”, poświęcono jej, tak jak w przypadku Czech i Słowacji, trzy stronicie. Podręcznik podaje najbardziej ogólne informacje o Litwie: położenie, przeszłość, ludność, gospodarka, stosunki handlowe. Ilustracje: mapa z flagą i herbem, wykres narodowościowego składu ludności, fotografie Niemna i Ostrej Bramy. Niektóre przedstawione wskaźniki ekonomiczne i demograficzne na dzień dzisiejszy już są przestarzałe. W nazewnictwie jest stosowana polska transkrypcja.

W pozostałej części podręcznika Litwa pojawia się tylko w niektórych diagramach.

1.2.5.2. T.Krynicka-Tarnacka i in. „Moje miejsce w Polsce i regionie” r. 2002

Podręcznik (3 część) przeznaczony dla gimnazjów. Najwięcej miejsca poświęcono omówieniu warunków przyrody, regionów, ludności i gospodarki Polski.

O Litwie i Litwinach jest mało danych. Litwę wymienia się przy okazji omawiania historii państwa polskiego (str. 11), zamieszkujących Polskę mniejszości narodowych (str.119), magistrali Via Baltica (str. 182-183). Część nazw jest podana w transkrypcji polskiej (Wilno, Kowno), inne - w litewskiej (Panevėžys, Kėdajniai).

Oba podręczniki (cz. 2 i 3) zawierają liczne ilustracje. Przeważają fotografie, kartograficzne schematy, diagramy, jest sporo tabel.

1.3. Podręczniki dla litewskich szkół w Puńsku i powiecie Sejneńskim

1.3.1.1. A.Vaicekauskas, V.Budzeika „ Geografija” dla szkoły podstawowej, r. 2002

Specjalny podręcznik dodatkowego przedmiotu geografii dla mniejszości litewskiej. Składa się z dwóch części: geografii Litwy i geografii ziemi ojczystej (region Puńska i Sejn (Suwalszczyzna). Zawiera najważniejsze dane o przyrodzie, mieszkańcach i gospodarce. Do każdego tematu są załączone pytania i zadania.

Szczególnie wartościowa i oryginalna jest część podręcznika poświęcona regionowi Puńska i Sejn. Nazwy miejscowości regionu są przedstawione w dwóch językach - polskim i litewskim, podręcznik zawiera sporo ilustracji. Znając specyfikę szkół litewskich w tym regionie, uważa się, że podręcznik będzie pomocą Litwinom w lepszym poznaniu ojczystego kraju.

1.3.2.2. A.Vaicekauskas, V.Budzeika „Geografija” dla gimnazjum, r. 2000

Struktura podręcznika analogiczna jak w podręczniku do szkół podstawowych. Podręcznik nie zawiera części zadaniowej, ale o wiele szerzej i bardziej szczegółowo opisuje warunki przyrodnicze, ludnościowe i gospodarcze Litwy i Suwalszczyzny. Szczególnie cenny jest rozszerzony rozdział poświęcony charakterystyce regionu Puńska i Sejn, zawierający sporo faktycznych danych i liczne ilustracje.

Oba podręczniki są przeznaczone dla szkół litewskich, są oryginalne i wartościowe. Oba były niezbędne litewskim uczniom tego regionu dla lepszego poznania nie tylko Litwy ale i swego ojczystego regionu.

2. Atlasy

2.1. Dla gimnazjów

2.1.1. Atlas geograficzny, r. 2003

Atlas przeznaczony dla przedstawienia charakterystyk ogólnogeograficznych i społeczno gospodarczych świata, poszczególnych kontynentów oraz Polski. Znacznie szerzej prezentuje środowisko geograficzne, ludnościowe i gospodarcze Europy i Polski.

Terytorium Litwy w kontekście Europy jest przedstawione razem z krajami Skandynawskimi i Bałtyckimi. To są ogólne mapy dot. ludności, przemysłu, rolnictwa i środowiska geograficznego. Podają nazwy tylko 5 największych litewskich miast. W legendzie - kilka najważniejszych informacji o Litwie.

Bardziej szczegółowo jest ukazana południowo zachodnia część terytorium Litwy, prezentowana na stronach Atlasu przeznaczonych Polsce (str. 91 i 107). Tu jest więcej nazw miejscowości, ale ich pisownia nie została ujednoczona. Na mapie

przyrodniczej (str.91) nazwy są zapisane tylko w transkrypcji polskiej: Kowno, Olita, Wilia, j.Dus, Niemen i inne.

W przeglądzie regionalnym (str. 107) nazwy podaje się w obu językach: Kowno (Kaunas), Preny (Prienai), Marijampol (Marijampolė) itp.

Sadzę iż bardziej wskazane jest podawanie nazw w obu językach. Wielu Litwinów może nie zrozumieć wypowiedzianych w polskiej transkrypcji nazw miejscowości i podać niepoprawne odpowiedzi, np. Władystawow (Kudirkos Naumiestis).

2.1.2. Atlas geograficzny - Polska, kontynenty, świat, r. 2005

W prezentującej Polskę części atlasu jest sporo map ukazujących Litwę lub jej część. Tu także brakuje ujednoczenia nazw miejscowości. Mapa na str.2 przedstawia nazwy tylko w polskiej transkrypcji, na mapie ze str. 13 – używane są obie transkrypcje nie tylko w przypadku nazw miejscowości, ale także akwenów. Gdzieś pojawiają się nazwy tylko w transkrypcji litewskiej, jak np. Garliava. Te same uwagi dotyczą mapy ze str. 47.

Na mapach Europy terytorium Litwy ma zaznaczone tylko dwie nazwy: państwa i stolicy.

2.1.3. Nowy Atlas geograficzny, gimnazjum, r. 2001

Atlas przedstawia środowisko geograficzne Polski, świata i poszczególnych kontynentów.

Na mapach środowiska geograficznego Polski jest ukazana południowo-zachodnia część terytorium Litwy. Nazwy miejscowości oraz akwenów są podane tylko w polskiej transkrypcji. Kowno, Olita, Marijampol, Mereczanka, j.Dus i inne (str. 5). To samo na str. 11 i innych.

Na innych mapach Europy i Świata nazwy litewskich miejscowości są także zapisane w transkrypcji polskiej. Co prawda, tych nazw nie jest dużo, przeważnie tylko nazwa państwa i stolicy.

* * *

Atlasy dla szkół gimnazjalnych są dobrze przygotowane. Zawierają dużo informacji o środowisku geograficznym, ludności i gospodarce świata, poszczególnych kontynentów, a szczególnie Polski. Mapy b. często są uzupełniane przez przedstawione obok rozmaite diagramy, mapki, schematy, przekroje i fotografie.

Analizując pisownię miejscowości Litwy w 3 atlasach dla gimnazjów, daje się zauważyć pozytywne zmiany. Jeśli w atlasie wydanym w 2001 r. wszystkie nazwy (miejscowości i obiektów wodnych) były przedstawione tylko w transkrypcji polskiej, to już w wydawnictwie z 2005 roku sytuacja wygląda inaczej. Wszystkie nazwy, nawet Wilna, są podane w obu językach: po polsku i po litewsku. I tak powinno być. Takie mapy są bardziej użyteczne nie tylko dla uczniów, ale również dla wszystkich mieszkańców zarówno Polski jak i Litwy.

2.1.4. Ilustrowany atlas „Świat przyrody” dla klas IV-VI, r. 2006

Bardzo ciekawe, treściwe, dobrze przygotowane wydawnictwo. Atlas przedstawia pory roku, krajobrazy, życie w lesie i akwenach, uczy czytania map oraz przekazuje dużo innych wartościowych informacji potrzebnych w nauczaniu przyrody.

Na mapach przyrodniczych Polski (str. 31 i 33) jest również południowo-zachodnia część terytorium Litwy. Niestety, nazwy (tak miejscowości jak i wodnych obiektów) są podane tylko w transkrypcji polskiej. Niezależnie od tego, że ten ciekawy i wartościowy atlas był wydany w 2006 r.

Wnioski

1. W polskich podręcznikach geografii Litwie poświęca się dostatecznie uwagi w porównaniu z takimi krajami jak Białoruś, Czechy albo Słowacja.
2. Przedstawione w podręcznikach dane dotyczące Litwy odzwierciedlają realną sytuację, odpowiadają oficjalnym danym statystycznym.
3. W atlasach szkolnych, na mapach ukazujących terytorium Litwy, nazwy litewskich miejscowości (miast) oraz obiektów wodnych przeważnie są zapisywane w transkrypcji polskiej. Wyjątek stanowi atlas wydany w 2005 r., gdzie nazwy są podane w obu językach: po polsku i po litewsku.

Propozycje

1. W przygotowaniu podręczników geografii w większym stopniu korzystać z najnowszych danych, szczególnie gdy dotyczą statystyki ludnościowej i gospodarczej
2. Nazwy litewskich miast, rzek, jezior oraz innych obiektów geograficznych podawać na mapach w podwójnej transkrypcji – w j. polskim i litewskim, albo korzystać tylko z litewskiej, jak to robią kartografowie innych krajów.